

Орозбаева А.К.

**КЫРГЫЗ РЕСПУБЛИКАСЫНЫН ЖЕРГИЛИКТҮҮ
ӨЗҮН-ӨЗҮ БАШКАРУУ ОРГАНДАРЫНДА МЫЙЗАМДУУЛУКТУ
КАМСЫЗ КЫЛУУ МЕХАНИЗМДЕРИ**

Орозбаева А.К.

**МЕХАНИЗМЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ЗАКОННОСТИ В ОРГАНАХ МЕСТНОГО
САМОУПРАВЛЕНИЯ КЫРГЫЗСКОЙ РЕСПУБЛИКИ**

А.К. Orozbaeva

**MECHANISMS TO ENSURE THE RULE OF LAW IN LOCAL
SELF-GOVERNMENT OF THE KYRGYZ REPUBLIC**

УДК: 342.553 (575.2)

Макалада жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарындагы мыйзамдуулукту камсыздоонун механизмдери үч аспектке каралып, анын түзүмдөрү аныкталган.

Негизги сөздөр: укуктук жөнгө салуу механизми, укук жаратуучулук механизми, башкаруунун юридикалык механизми, жоопкерчиликти калыптандыруу механизми.

В статье в трех аспектах рассматриваются механизмы обеспечения законности в органах местного самоуправления и определена их система.

Ключевые слова: механизм правового регулирования, механизм правотворчества, механизм юридического управления, формирования механизма ответственности.

In the article in three aspects mechanisms of ensuring legality in local governments are considered and their system is defined.

Key words: mechanism of legal regulation, mechanism of lawmaking, mechanism of legal management, formation of mechanism of responsibility.

Кандай гана бийлик болбосун өзүнүн ишмердүүлүгүн ишке ашырууда анын чөйрөсүн, жөнгө салуу усулдарын, ишке ашыруу механизмдерин конкреттүү аныктоо жолун тандап алат.

Бул жерде жалпы ачык бийлик ишмердүүлүгүн жүргүзүп жаткан органга жүктөлгөн милдеттер, алардын ишмердүүлүгүнүн өзгөчөлүгүн, коомдук керектөөлөрдү эске алуу менен каралат.

Атактуу философ Гегель белгилегендей «Башкаруучу бийлик мамлекеттик ишмердүүлүк иштерди алып баргандыгы үчүн жоопкерчилик тартышат, анткени, алар жалпы жыргалчылык үчүн кызмат кылышат жана бүтүндөй бир бүтүндүктү чагылдырышат [1, 526-б.].

Мамлекеттик бийликтин мүнөзү ар кандай тарыхый доорлордо бир түрдүү эмес болгондугун белгилей кетүү зарыл. Бир учурда коомду мамлекет тарабынан башкаруу түз зомбулукту көрсөтсө, экинчилеринде жашыруун мажбурлоону, үчүнчүлөрүндө уюштуруучу механизм катары келип чыгат [2, 312-б.].

Кыргыз Республикасы өзүнүн негизги максаттарынын бири катары укуктуу демократиялык социалдык мамлекетти курууну карайт.

Азыркы учурда теоретикалык укуктук илимде укуктук жөнгө салуу механизмдинде укуктун социологиялык теориясы өзүнчө актуалдуулук жаратууда. Анткени укуктук мамлекеттин шарттарында социалдык мамлекеттин калыптануу зарылчылыгы келип чыгууда. Көптөгөн мамлекеттер өзүнүн конституцияларында мамлекетти бир гана укуктуу, демократиялык мамлекет катары гана карабастан социалдык мамлекет катары да карашууда.

Демократиянын көйгөйлөрүнүн бири катары бийликтин булагынын көрсөтүлүшү саналат – ал элдик демилге, өз алдынча башкаруунун көйгөйлөрүнүн предмети болуп бийликти жүргүзүү механизми саналат, ансыз демократия ураан катары кала берет. Бул жерде өз алдынча башкарууну демократизациялоо процесси экендиги ачыкка чыгат [3, 273-б.].

Кыргыз Республикасы эгемендүүлүк алгандан бери элдик бийликти ишке ашыруунун механизмдерин жакшыртуу аракетин жасап келүүдө [4].

Бирок, тилекке каршы, азыркы учурда элдик бийликти анын ичинде жергиликтүү өз алдынча башкаруудагы ишмердүүлүктү камсыз кылуучу механизмдердин так аныкталбагандыгы, экономикалык камсыздалбагандыгы, илимий жетишээрлик теоретикалык иштелмелердин жоктугу, кадрдык саясаттын кабалдыгы сыяктуу факторлордун таасири астында аны камсыз кылуучу механизмдер натыйжалуу иштей албай жатат.

Кыргыз Республикасынын Конституциясында коомдук ырашкердик, саясий стабилдүүлүк, мамлекеттин маанилүү суроолорун демократиялык усулдар менен чечүү мамлекеттик ишмердүүлүктүн негизин түзөрүн аныктайт.

Ата мекендик окумуштуу Н.А.Эгембердиева да бул көз карашты бекемдейт, анын ою боюнча «бул процесстер базар мамилелери, менчиктин көп формалары, экономиканын либералдашылуусу менен коштолгондуктан мамлекеттин өзүнүн механизмдерин жакшыртууну талап кылат дейт [5, 2-б.].

Изилдөөбүздүн бул бөлүмүндө жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ишмердүүлүгүндөгү мыйзамдуулукту камсыз кылуу механизмдерин талдоого алуу менен анын түшүнүк аппаратынын

мазмунун башка коомдук мамилелер менен байланышын аныктоо менен бирдикте жалпы ачык бийлик тутумуна бирдиктүү тутум катары карап чыгуу зарылчылыгын тандап алдык.

Жергиликтүү өз алдынча башкаруу ишмердүүлүгүндөгү мыйзамдуулукту камсыз кылуу механизмдерин жалпы мамлекеттик башкаруу механизми менен тутумдуу бирдикте кароо зарыл.

Анткени Кыргыз Республикасы унитардык мамлекет болгондуктан бирдиктүү жалпы ачык бийликтин жогору турушун аныктоо менен жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын бийлиги менен тутумдуу бирдикти түзүп, анын бир элементи катары келип чыгат.

«Механизм» термини укук таанууда өтө көп ар кандай мааниде жана интерпретацияларда: «укуктук жөнгө салуу механизми», «укук жаратуучулук механизми», «башкаруунун юридикалык механизми», «жоопкерчиликти калыптандыруу механизми» түшүнүктөр менен берилет.

Бул жерден, «механизм» түшүнүгү менен кандайдыр бир кубулуштун аракеттенүүсүн, же болбосо аныкталган кубулуштарга таасир этүү тутуму катары түшүнүп, же болбосо бир элементтин экинчи бир элементке таасир этүү баскычтары, этаптары катары түшүнүүгө болорун айта кетүү орундуу.

Ушул эле учурда «механизм» түшүнүгү бир канча башка мааниде да колдонулат, атап айтканда, кайсыл бир элементтердин жыйындысы болгон архитектуралык, конструкцияны, түзүмдү, түзүлүштү түшүнүшөт [6, 570-б.].

Башкача айтканда «механизм» термини бир гана «аракеттенүү ыкмасы» же болбосо таасир этүү каражаттарынын тутуму катары колдонулбастан «түзүлүш», «түзүм» маанисинде да колдонулат.

Мындан келип чыккандай «механизм» аталышы динамикалык сапатка ээ болгон тутумдарга ийгиликтүү колдонулбастан, башка бөлүмдөрдө да ийгиликтүү колдонулат.

Ар кандай механизм (эгер ал функция, түзүм, түзүлүш катары айтылса) бул өз ара бири-бири менен байланышкан жыйынды элементтер. Башкача айтканда, алар өзүнүн жыйындысы менен тутумдар болуп саналат. Бул көз карашты көптөгөн авторлор карманышат (мисалы В.Г. Афанасин, А.Н. Аверьянов, Г.Гюхтин, Е.Ф. Солопов, Н.Ф. Овчинников, А.Е. Фурман жана башкалар).

Ар кандай механизмдин табияты, ар кандай башка тутум катары, материалдык руханий, башкача айтканда, аң-сезимдүү башталышка ээ.

«Механизм» түшүнүгүн «тутум» түшүнүгү менен карап жатканда төмөнкү жагдайларды эске алуу зарыл: ар кандай тутум механизм болбошу мүмкүн, ошол эле учурда ар кандай механизм тутум катары каралышы мүмкүн.

Мына ошентип, ар кандай механизм өз ара аракеттенүүчү бөлүмдөрдөн турат, бирок ар кандай эле тутум механизм боло албайт.

Бизди курчап турган дүйнө чексиз ар кырдуу, алар туруктуу жана мезгилдүү, зарыл жана кокустан пайда болгон, туруктуу жана туруксуз, статикалык жана динамикалык болушу мүмкүн.

Өз ара катнашуучу объектилерге жараша объектилерди өзүнө окшош объектилер менен аракеттенүү; өзүнө карама-каршы келген объектилер менен аракеттенүү; нейтралдуу объектилер менен аракеттенүү объектилерине бөлсө болот. Объектилер арасындагы байланыштардын саны жана көлөмүнө жараша объектилерди:

1. жакын тектик объектилер менен өз ара аракеттенүүсү;
2. көптөгөн тектик объектилер менен өз ара аракеттенүүсү;
3. объекттен сапаттык айырмаланган объектилер чөйрөсү менен өз ара катнашуу деп бөлсөк болот.

Мына ошентип, ар кандай объект тутумдун элементи болуп, бир эле учурда өз ара ар кандай катнашка ээ.

Бул жерде жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ишмердүүлүгү да жалпы ачык бийлик ишмердүүлүгүнүн бир түрү катары келип чыгат. Мындан келип чыккандай мамлекет гана бул ишмердүүлүктү камсыз кылуу механизмдин тутумун түзө алат.

Мыйзамдуулукту камсыздоонун механизмдерин үч аспектиде кароо зарыл:

- 1) мыйзамдуулукту камсыз кылуучу органдар ишмердүүлүгү;
- 2) мыйзамдуулукту камсыз кылуучу каражаттар;
- 3) мыйзамдуулукту камсыз кылуучу усулдар.

Л.А. Морозова белгилегендей мамлекеттик механизм мамлекеттин коомду башкаруу боюнча ишмердүүлүгүнүн негизги багыттарын чагылдырып, өзүнө коомдук процесстерге мамлекеттик таасир этүү механизмдин да өзүнө алат [7, 263-б.].

Бул жерден ал мамлекеттин функциясын мындай түшүнүү мамлекеттин социалдык маанилүү ишмердүүлүгүнүн багыттарын гана аныктабастан, кандай каражаттар, усулдар, ыкмалар аркылуу коомдук мамилелерге мамлекет таасир эте алгандыгын аныктоого болот дейт.

Көптөгөн юридикалык адабияттарда мамлекеттин функциясын ишке ашыруучу механизмдин атайын белгилери катары:

- 1) мамлекеттик ишмердүүлүктүн аныкталган максатын;
- 2) бул ишмердүүлүктү ишке ашыруучу уюмдарды түзүү;
- 3) аны ишке ашыруу усулдары катары карайт [8, 215-б.].

Ал эми Л.И. Загайнов «мамлекеттин функциясынын уюшумдук формасы катары мамлекеттин механизми саналат, ал органдардын багытталышына

жараша укук жана милдеттер берилет деген ойду билдирет» [9, 263-б.].

Жогоруда айтылгандарды эске алып, төмөнкү тыянактарды чыгарсак болот:

- жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарынын ишмердүүлүгүндөгү мыйзамдуулукту камсыз кылуу механизми улуттук мыйзам актыларына негизделген мамлекеттик жана жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдар жана мекемелердин тутумундагы ишмердүүлүк саналат.

- жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарындагы ишмердүүлүктөгү мыйзамдуулукту камсыз кылуу механизми мамлекеттин механизми аркылуу ишке ашырылат.

- жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарындагы ишмердүүлүктөгү мыйзамдуулукту камсыз кылууда контролдук көзөмөлдүк ишмердүүлүк башкы орунга ээ.

Жергиликтүү өз алдынча органдардагы мыйзамдуулукту камсыз механизмдин төмөнкү түзүмдөн турат:

а) мыйзамдуулукту камсыз кылуучу органдардын ишмердүүлүгүнөн;

б) мыйзамдуулукту камсыз кылуучу каражаттар;

в) мыйзамдуулукту камсыз кылуучу усулдар.

Жыйынтыктап айтканда, мыйзамдуулукту камсыз кылууда жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарындагы механизмдер жетишсиз. Мына ошондуктан жергиликтүү өз алдынча башкаруу органдарында мыйзамдуулукту камсыз кылуу үчүн «жергиликтүү коомдук көзөмөл» институтун киргизип,

ага аныкталган аймакта жашаган активдүү жарандарды тартуу зарыл.

Жергиликтүү өз алдынча көзөмөл жергиликтүү өз алдынча башкаруу ишмердүүлүгүндөгү мыйзамдуулукту сактоо максатында жамааттардын ыктыярдуу өкүлчүлүктүү түзүлгөн органдарынын жергиликтүү аймактагы мыйзам бузууларды эскертүү, алдын алуу, так сактоону көзөмөл кылууну жакшырат.

Адабияттар:

1. Гегель Г.В.Ф. Философия права / пер. с нем.; ред. и сост. Д.А. Керимов, В.С. Нерсесянц. - М.: Мысль, 1990. - С. 526.
2. Алексеев С.С. Общая теория права. Вып. 2. - Свердловск, 1992. - С. 312.
3. Сергиенко Л.А. Правовая регламентация управленческого труда. - М., 1984. - С. 273.
4. Декларация о государственном суверенитете Республики Кыргызстан от 15 декабря 1990 года. №273-ХП изд.: Академия, 2010.
5. Эгембердиева Н.К. Правовые формы осуществления государственных функций. Диссертация на соискание ученой степени к.ю.н.Б.2012г. С.84.
6. Александрова З.Е. Словарь синонимов русского языка. - М.: Советская энциклопедия, 1971. - С. 224, 570.
7. Морозова Л.А. Функции Российского государства на современном этапе // Государство и право. - 1993. - № 6. - С. 98-108, 263.
8. Копейчиков В.В. Механизм Советского государства. - М.: Юридическая литература, 1968. - С. 215.
9. Загайнов Л.И. Экономические функции Советского государства. - М.: Издательство «Юридическая литература», 1968. - С. 263.

Рецензент: к.ю.н., доцент Матисакова З.У.